

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

БАШТИНА

СВЕСКА 46

ПРИШТИНА - ДЕПОСАВИЋ 2018

ОВОМ СВЕСКОМ НАУЧНОГ ЧАСОПИСА *БАШТИНА*
ИНСТИТУТ ОБЕЛЕЖАВА 30 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА.

Припрему ове свеске суфинансирало је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије.

Главни и одговорни уредник

Проф. др Драган Танчић

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Волфганг Рорбах, академик, Беч
Проф. др Татјана Сењушклина, Симферопол
Др Андреј Мохов, Севастопол
Др Наталија Николаевна Муравјева, Ростов на Дону
Др Екатерина Ентина, Москва
Др Шак Ђ. Ханиш, Сан Диего
Доц. др Стефан Анчев, Велико Трново
Др Тодор Галунов, Велико Трново
Проф. др Недељко Станковић, Тузла
Др Мирко Томасовић, Фоча
Проф. др Марко Аглагић
Проф. др Бошко Сувајдзић
Проф. др Миласав Савић
Др Александар Мартиновић
Доц. др Далибор Елезовић
Проф. емеритус др Живота Радосављевић
Проф. др Драган Танчић
Проф. др Миодраг Гордић
Проф. др Урош Шуваковић
Проф. др Тиодор Росић
Проф. др Јасмина Новокмет
Проф. др Весна Минић
Проф. др Голуб Јашовић
Проф. др Здравко Делетић
Др Јасмина Ахметагић
Др Велибор Лазаревић
Др Драгана Јањић
Др Срђан Словић
Др Иван Бечић
Др Весна Зарковић
Др Ивана Женарју Рајовић
Др Далибор Велојић
Др Марија Јефтимјевић Михајловић
Др Мирјана Бечејски
Др Гордан Бојковић
Др Александар Павловић
Проф. др Обрад Стевановић
Др Ана Мумовић
Др Бојан Шево
Др Звездана Елезовић
Др Милутин Живковић

Резимеи на енглеском језику

Срђан Словић

Лектори

Јасмина Ахметагић
Марија Јефтимјевић Михајловић
Мирјана Бечејски
Ана Стишовић Миловановић
Јасмина Кнежевић
Сена Михаиловић Милошевић
Мунџа Дрековић

Издавач

Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

УДК 008

Компјутерска обрада и шtamпа

GID „Pi-press“, Пирот

Тираж

Сви чланци објављени у часопису *Башина*
су рецензирани.

Виџета на корицама

Призренско четворојеванђеље,
јеванђелист Марко

Дизајн насловне стране Петар Ђуза

Editor-in-chief

Professor Dragan Tančić, PhD

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach, PhD, academician, Vienna
Professor Tatyana Senyushkina, PhD, Simferopol
Andrey Mokhov, PhD, Sevastopol
Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD, Rostov-on-Don
Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Shak B. Hanish, PhD, San Diego
Assistant Professor Stefan Ančev PhD, Veliko Trnovo
Todor Galunov, PhD, Veliko Trnovo
Professor Nedeljko Stanković, PhD, Tuzla
Mirko Tomasović, PhD, Foča
Professor Marko Atlagić, PhD
Professor Boško Suvajdžić, PhD
Professor Milisav Savić, PhD
Aleksandar Martinović, PhD
Assistant Professor Dalibor Elezović, PhD
Professor Emeritus Života Radosavljević, PhD
Professor Dragan Tančić, PhD
Professor Miodrag Gordić, PhD
Professor Uroš Šuvaković, PhD
Professor Tiodor Rosić, PhD
Professor Jasmina Novokmet, PhD
Professor Vesna Minić, PhD
Professor Golub Jašović, PhD
Professor Zdravko Deletić, PhD
Jasmina Ahmetagić, PhD
Velibor Lazarević, PhD
Dragana Janjić, PhD
Srđan Slović, PhD
Ivan Becić, PhD
Vesna Zarković, PhD
Ivana Ženarju Rajović, PhD
Dalibor Velojić, PhD
Marija Jeftimijević Mihajlović, PhD
Mirjana Bečejski, PhD
Gordan Bojković, PhD
Aleksandar Pavlović, PhD
Professor Obrad Stevanović, PhD
Ana Mumović, PhD
Bojan Ševo, PhD
Zvezdana Elezović, PhD
Milutin Živković, PhD

Summaries in the English language

Srđan Slović

Lectors

Jasmina Ahmetagić
Marija Jeftimijević Mihajlović
Mirjana Bečejski
Ana Stišović Milovanović
Jasmina Knežević
Sena Mihailović Milošević
Muniba Dreković

Publisher

Institute for Serbian Culture
Priština – Leposavić
e-mail institut.skp@gmail.com

UDK 008

Computer Text Processing and Print

GID „Pi-press“, Piro

Circulation

All articles published in the journal *Bašina*
are reviewed.

Vignette on the Covers

The Prizren's Four Gospels
Evangelist Marko

Cover page design by Petar Đuza

YU ISSN 0353-9008

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

БАШТИНА

СВЕСКА 46

ПРИШТИНА – ЛЕПОСАВИЊ
2018

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ

- Ана Р. Стишовић Миловановић, *Комуникација са
ишичевом имагинацијом* 13
- Ана М. Мумовић, *Сйојан Новаковић: њрва срїска исїорија
књижевности као кријтика* 19
- Снежана Р. Булат, *Драмски ликови у владарском руху* 31

ЈЕЗИК

- Јована Д. Томић, *Сїаїивни їлаїоли у енїлеском језику
и њихови їреводни еквиваленти у срїском језику* 49

ПОЛИТИКОЛОГИЈА И СОЦИОЛОГИЈА

- Диана Тифанюк, Ирина Прядко, *Акїуалне войросы
їуравления качесївом обслуживания клиенїтов
на їрансїорїїных їредїрияїїях* 69
- Ненад М. Аврамовић, Станимир Б. Ђукић,
Сїрана дирекїна улаїања, моїиви, ризици и дуїли сїандарди 77
- Александра Н. Благојевић Даниловић, Драган Љ. Танчић,
*Значење їравних їермина у вези са їојмом саслушање
– слушање, исказ, обраћање, їорука и оїшїење* – 93
- Срђан Ж. Словић, *Сїинозина и Локова їеорија друшївеної уїовора* 115

Марија М. Јовановић, Весна Љ. Минић, <i>Врсте насљавној рада са даровитим ученицима у редовној насљави</i>	125
Живанка М. Миладиновић Богавац, Неђо С. Даниловић, <i>Улоа слободних и независних медија у демократској леиимизацији друштва</i>	143
Војислав Б. Јовић, Александра Н. Благојевић Даниловић, <i>Историја уређења малолетничке делинквенције у кривичном законодавству Републике Србије</i>	159
Драган Љ. Танчић, Емина М. Лазовић Јовић, <i>Проблем избора модела и процедура методолошких изражавања</i>	187
Марина Д. Мијатовић, Дражена Б. Пејановић, <i>Схваћање корупције у научној теорији, међународним документима ОУН, ЕУ и пракси у БиХ</i>	201

ИСТОРИЈА

Весна С. Зарковић, <i>Побуне Арбанаса у Косовском вилајету 1911. године</i>	213
Далибор З. Велојић, <i>Продор јединица 13. корпуса НОВЈ на Косово 1944. и угрожавање одстојнице групе армија „Е“</i>	231
Јован Д. Симијановић, <i>Прилој историји пословања „Трейче“ (1944–1956)</i>	241
Петар Р. Ристановић, <i>Југословенски програм мера и активности за зашљавање исељавања Срба и Црногораца са Косова (1987)</i>	255
Александар М. Савић, <i>Српски народ у старој Србији (1839–1846)</i>	273
Марија В. Коцић, Далибор М. Елезовић, <i>Усон Махмуд-паше Бушатије као одраз кризе османској државој система</i>	291
Иван М. Бецић, <i>Врањска Привредна банка А. Д.</i>	307
Милутин Д. Живковић, Душан М. Поповић, <i>Светишеник Лука Појовић – парох суводолски (1. март 1890 – 21. фебруар 1943)</i>	329
Драгомир М. Бонцић, <i>Описмењавање становништва у Краљеву и околини 1945–1950</i>	349
Јелена М. Вукчевић, <i>Изражавања средњовековној локалитета Ђуровача</i>	365

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- Ивана С. Женарју Рајовић, *Прилої йроучавању делайносїи сликара Дичића – иконоис у цркви Свейої Николе у манасїиру Кончулу код Рашке*393
- Нина М. Лојовић Милинић, *Темаїика и расїоред живоїиса на йросїору Пећке Паїријаршије и уїицај на живоїис у исїочној Херцеїовини у XVI и XVII вијеку*415

ПРИКАЗИ

- Мирјана М. Бечејски, *О драми идентїиїейїа и їајни сїварања у књици Знамења и значења Марије Јефїимијевић Михајловић*433
- Упугство сарадницима 441
- Списак рецензената 449

CONTENT

LITERATURE

- Ana R. Stišović Milovanović, *Communication with
Writer's Imagination* 13
- Ana M. Mumović, *Stojan Novaković: The First Domestic History
of Literature as Critique* 19
- Snežana R. Bulat, *Drama Characters in Ruler's Clothing* 31

LANGUAGE

- Jovana D. Tomić, *Stative Verbs in English Language
and Their Translation of Equivalents in Serbian Language* 49

POLITICAL SCIENCES AND SOCIOLOGY

- Diana Tifanok, Irina Priadko, *Actual Issues of Quality Management
of Clients Servicing on Transport Enterprises* 69
- Nenad M. Avramović, Stanimir B. Đukić,
Foreign Direct Investment – Motives, Risks, and Double Standards 77
- Aleksandra N. Blagojević Danilović, Dragan Lj. Tančić,
*Meaning of Legal Terms in Connection with the Concept of Hearing
– Listening, Statements, Appeal, Message and Communication –* 93
- Srdjan Ž. Slović, *Spinoza's and Locke's Theory of Social Contract* 115

Marija M. Jovanović, Vesna Lj. Minić, <i>Teaching as a Method for Gifted Students in the Regular Classroom</i>	125
Živanka M. Miladinović Bogavac, Neđo S. Danilović, <i>The Role of Free and Independent Media in Democratic Legitimization of Society</i>	143
Vojislav B. Jović, Aleksandra N. Blagojević Danilović, <i>History of the Development of the Juvenile Delinquency in the Criminal Legislation of the Republic of Serbia</i>	159
Dragan Lj. Tančić, Emina Lazović Jović, <i>Choosing of Research Model and Methodological Research Procedures</i>	187
Marina D. Mijatović, Dražena B. Pejanović, <i>The Comprehension of Corruption in Scientific Theory, International Documents of UN, EU, and Practice of Bosnia and Herzegovina</i>	201

HISTORY

Vesna S. Zarković, <i>Rebellion of the Albanians in Kosovo Villayet in 1911</i>	213
Dalibor Z. Velojić, <i>The Breakthrough of the 13th Corpus Units of NLAY on Kosovo in 1944 and Threatening of the Retreat of Groups of Armies 'E'</i>	231
Jovan D. Simijanović, <i>Contribution to the History of 'Trepča's' Business Activities 1944–1956</i>	241
Petar R. Ristanović, <i>Yugoslav Programme of Measurements and Activities for Cease of Serbs and Montenegrins Displacement from Kosovo (1987)</i>	255
Aleksandar M. Savić, <i>Serbian People in Old Serbia (1839–1846)</i>	273
Marija V. Kocić, Dalibor M. Elezović, <i>The Rise of Mahmud Pasha Bušatlija as the Reflection of the Crisis of the Ottoman State System</i>	291
Ivan M. Becić, <i>Vranje's Economic Bank – Joint Stock Company</i>	307
Milutin D. Živković, Dušan M. Popović, <i>Priest Luka Popović Parishioner of Suvi Do (March 1st 1890 – February 21st 1943)</i>	329
Dragomir M. Bondžić, <i>The Teaching of Literacy in Kraljevo and Surroundings 1945–1950</i>	349
Jelena M. Vukčević, <i>Research of the Medieval Site of Đurovača</i>	365

HISTORY OF ART

- Ivana S. Ženarju Rajović, *Contribution to the Study of Dičić Family Works – Iconpainting in the Church of St. Nicholas in the Končul Monastery near Raška*393
- Nina M. Lojović Milinić, *The Theme Field and Arrangement of Wall-Painting in the Area of Patriarchate of Peć and the Influence on the Wall-Painting in East Herzegovina in the 16th and 17th Century*415

REVIEWS

- Mirjana M. Bečejski, *On the Drama of Identity and Secrets of Creation in the Book 'Omens and Meanings' of Marija Jeftimijević Mihajlović*433
- Упутство сарадницима 441
- Списак рецензената 449

Оригинални научни рад

*Иван М. БЕЦИЋ**

Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић

ВРАЊСКА ПРИВРЕДНА БАНКА А. Д.**

Апстракт: Велике потребе државе и становништва после Првог светског рата захтевале су прикупљање и пласирање свих расположивих капитала. Једна од последица такве ситуације била је обнова рада и настанак великог броја новчаних завода, посебно у југоисточном делу Краљевине СХС. У раду је, првенствено на основу архивске грађе, али и релевантне литературе, анализиран рад новчаног завода који је настао у тренуцима хроничног недостатка кредита. *Врањску привредну банку* карактерисало је и то да је релативно брзо по оснивању отворила своју филијалу у Бујановцу, у мешовитој српско-албанској средини, али је убрзо своје пословање пренела на простор Старе Србије, да би током тридесетих година XX века поново пословала у национално мешовитој средини на подручју Гњилана, па је анализа њеног рада допринос изучавању рада финансијских установа и на подручју Косова и Метохије.

Кључне речи: *Врањска привредна банка*, Куманово, дивиденда, економска криза, улози на штедњу.

Банкарство у Краљевини Србији почело је да се развија у последњој четвртини XIX века, а карактерисао га је велики велики број локалних новчаних завода са малим капиталом. Широм државе ницали су новчани заводи чији су акционари првенствено били трговци, потом индустријалци, свештенство и интелигенција. Суштина ових банака била је потреба да се финансирају првенствено сопствени акционари, а тек потом, од преосталих могућности, заинтересовани грађани. Улазак Србије у еру ратова у другој деценији XX века прекинуо је развој банкарства, а Први светски рат је, у великој мери, утицао на његово назадовање, услед погинулих акционара, чиновника и велике материјалне штете коју су банке претрпеле (Бечић 2016: 757).¹

* научни сарадник, besic89@gmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. број 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Материјална штета нанета српском банкарству процењена је на 100 милиона златних франака.

Укупни материјални губици били су енормно велики, а делегација Краљевине СХС проценила је пред репарационом комисијом 1919. године ратну штету на простору Србије, Јужне Србије и на Косову и Метохији на седам до десет милијарди златних франака (према ценама из 1914. године), што је одговарало половини укупне српске националне привреде. Поред разарања, у ту суму урачунати су губици у производњи, порезима, као и трошкови отплате дугова, социјалних давања и друго, тако да су репарациони захтеви признати на суму од седам милијарди златних франака (Чалић 2004: 203–204).

Једна од последица рата била је и та да је у Србији 1919. године број банака био осетно мањи него пре рата. У Београду је, осим *Привилејоване народне банке* и *Управе фондова*, затечено свега 45 банака, док је на простору Србије било њих 87 (Petranović 1988: 76). Ако би се тај број од 132 новчана завода упоредио са бројем пред Балканске ратове (179), разлика од 47 банака јасно осликава величину пострадалости (*Алманах* 1921: 128). Уколико би се укупном броју предратних банака додале и оне које су настале у годинама Балканских ратова и 1914. године, онда је степен пострадалости био далеко већи.

Окупација Србије 1915–1918. године уназадила је комплетну привреду. Пољопривредна производња смањена је за 70%, степен оштећења пољопривредног материјала износио је 44%, индустрија у поседу приватних лица страдала је за 30% у грађевинама и 57% у постројењима, инвентар у занатству и на железници био је оштећен за око 50%, док су поједини рудници детонацијама стављени ван употребе, а поштанско-телеграфска служба у потпуности је демонтирана и однета током повлачења окупатора (Vučo 1968: 2).

Огромна потреба државе и становништва за исхраном и изградњом утицали су да, попут неколико деценија раније, грађани удружују свој капитал и обнављају или оснивају нове новчане заводе. Инфлаторни период поспешио је индустријски развој земље, али и обезвредио предратне главнице банака, тако да су новоосноване банке морале да располажу са номинално знатно више средстава него новчани заводи пре Великог рата. У погледу броја банкарских установа које су радиле током неке године, 1922. година била је рекордна и у њој су банкарски апарат чиниле 641 банка и 374 филијале, тако да је укупан број новчаних установа износио чак 1.015.²

Међу новооснованим установама у овој години на подручју југоисточног дела Краљевине СХС нашло се пет установа са Косова и Метохије и седам из Јужне Србије, чији је укупни оснивачки капитал износио 12,5 милиона динара. Шест новчаних завода повећало је своје главнице за 7,8 милиона

2 Архив Југославије, Збирка Добривоја Стошовића, АЈ, 81–1–1, Банкарство и осигурање.

динара, тако да је укупно повећање сопствених средстава банака на овом подручју износило 20,3 милиона динара, не рачунајући при томе и повећање резервних фондова, које је у овој години износило око пола милиона динара (Гавриловић 1933: 154–155).

Рад на оснивању *Врањанске привредне банке* покренут је децембра 1921. године, а почетком 1922. године, по одобрењу министра трговине и индустрије од 20. јануара, Банка је основана са предвиђеним капиталом од милион динара. Оснивачи су предвидели да основни капитал буде уплаћен до 4. фебруара 1923. године, али нису били у могућности да то испуне, „јер је кредит у том тренутку био уопште стегнут“, па су замолили да им се уплата дозволи до 1. новембра 1923. године.³ Хронични недостатак новца на тржишту био је појачан повлачењем дела одобрених кредита од стране *Народне банке* јер су они крајем септембра 1922. године достигли износ од 1.435,3 милиона динара, који је представљао крајњу границу банчаних законских средстава. Због потребе ванредног кредита од 100 милиона динара *Синдикалну новчаних завода*, ради уписа 7% Инвестиционог зајма, емисиона установа је од 1. јануара 1923. године обуставила давање нових кредита по есконту, а све већ додељене кредите смањила за 10% (*Народна банка* 1934: 152). Овакво стање на тржишту новца објашњава проблеме акционара *Врањанске привредне банке* и њихову немогућност да главницу уплате у предвиђеном року.

У Врању се новчана криза посебно осетила од јула 1923. године, а како се у околини није производило готово ништа осим дувана, прикупљање уплата од акционара било је доста отежано. Ипак, акционари су успели да готово целу главницу уплате на време, док мали број акционара није у томе успео, тако да је предвиђено поништавање њихових акција уколико то не би учинили у предвиђеном року. Управа је постигнутим била задовољна, поготово јер је „у ери пропадања банака“ успела да покрене нову новчану установу за кратко време (Узелац 1928: 25).⁴

3 АЈ, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, АЈ, 65–1459–2443, Молба Врањанске привредне банке од 2. новембра 1922.

4 Престанак инфлаторног периода почетком 1923. године довео је многе новчане установе у проблем јер су инвестирале средства у послове који нису били брзо ликвидни. То је изазвало банкротирање не малог броја установа и пољуљало је поверење грађана у банкарски систем. Међу „палим“ банкама налазиле су се: Балканска банка, Београдска уједињена банка, Српска банка, Централна кредитна банка, Београдска комисиона банка, Банка Никола Бошковић и Ко., Српска грађевинска банка, Београдска хипотекарна банка, Пожаревачка окружна банка, Словенска банка, Банка и штедиона за Приморје и Хрватско словенско господарско друштво. Још вишебанака налазило се врло тешком стању и свој пад продужавале су вештачким средствима, попут реесконтовања меница које су служиле као супергаранција по депозитима, ломбардовањем депонованих вредности, привременим позајмицама од стране чланова управе и сл.

Седиште *Привредне банке* налазило се у улици Краља Александра, на броју 176–178, а предвиђени основни капитал од милион динара био би уплаћен у два кола акција од 1.000 комада у вредности од по 500 динара.⁵ *Привредна банка* имала је право да се бави следећим пословима: набавком пољопривредних, занатских и индустријских справа, алата и стоке; набавком хране и давањем исте на кредит; посредовањем у продаји земљорадничких, занатских и индустријских производа; куповином и продајом робе потребне за земљорадничка, занатска и индустријска предузећа; кредитирањем предузећа која прерађују сировине и техничких предузећа; вршењем свих трговачких и техничких послова за свој и туђ рачун; помагање кредитом производње дувана и подизањем воћарства и виноградарства; примањем улога на штедњу у разним облицима; отварањем текућих рачуна и давањем зајмова појединцима на дуже и краће рокове; посредовањем у разноврсним осигурањима; примањем робе у залог и давањем кредита по њој и вршењем других банкарских послова (*Правила* 1922: 4).

Управни одбор састојао се од седам чланова који су бирани на три године, а Надзорни одбор бројао је пет чланова. Подела добити предвиђена је на следећи начин: најмање 5% од добити уплаћивано је у резервни фонд, 6% је исплаћивано члановима Управног одбора на име тантијеме, 3% члановима Надзорног одбора, до 3% према предлогу Управног одбора директору и чиновницима, сразмерно њиховим платама и дужини службе у години, 5% дотирано је фонду за отпис сумњивих потраживања, 2% фонду за амортизацију банчаних зграда. Оснивачи *Врањске привредне банке* били су: Јован С. Стојковић, трговац, Трајко Поповић, свештеник, Милан К. Јовановић, Зафир Димитријевић, Зафир Николић, трговац, Никола Манасијевић, трговац, Јосиф Т. Влајинац, трговац, Милан М. Стаменковић, трговац, Коста Бутинац, трговац, Станиша М. Младеновић, Коста Петровић, индустријалац, Јован Х. Миљковић, трговац (*Правила* 1922: 7–14).

Како су према важећем закону о акционарским друштвима сваке три акције доносиле право на један глас, а акционар је могао имати право на највише десет акција, и у овој установи су, попут готово свих осталих, акције уписиване на чланове породице и на тај начин су се остваривала права на већи број гласова. На тај начин, у *Врањској привредној банци* највише гласова имали су: Тома Б. Стојилковић из Сурдулице (80), Јован М. Стојковић (80), Ђока М. Џокић (70), Риста Ј. Зладовац (70), Лазар Т. Ристић из Буштрана (70), Трајко Ђорђевић (70), Стојадин Манасијевић из Буштрана

5 Иако је *Привредна банка* до своје зграде дошла касније, већ на почетку пословања имала је некретнине у свом поседу, чија је вредност на крају 1924. године процењена на 103.574,05 динара. (АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке годнеј на Другом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1925).

(62), Милан Стошић из Лукова (60), Јован Н. Нинковић (60), Милан Стаменковић (60), Радојица Д. Вељковић (60).⁶

Први Управни одбор ове установе чинили су: Јован С. Стојковић, трговац, председник, Тома А. Спасић, трговац, Риста Ј. Зладовац, трговац, Божа Ђ. Здравковић, банкар, чиновник, Милан Р. Поповић, бивши чиновник, Милан К. Јовановић, свештеник и Зафир Димитријевић.⁷ Чланови Надзорног одбора били су: Јован Х. Миљковић, Ђорђе Ристић и Тома А. Спасић.⁸

Привредна банка пословала је у 1923. години пет месеци и главни послови односили су се на кредитирање садиоца дувана, трговца и зантлија и у те кредите пласирано је преко милион динара, односно, сума је премашивала банчина основна средства. У томе се успело због тога што је *Привредна банка* успела да за кратко време оствари приличан број улога на штедњу, тако да је већ у првој, и то непотпуној, години пословања остварила добит од 55.868,60 динара, која је пренесена за наредну годину.⁹

Упадљиво је да су банчина правила предвиђала велики број послова који нису били чисто банкарски и имали трговачки карактер. Ово није било не-обично за банкарство у Краљевини СХС, јер су, као и у Краљевини Србији претходно, трговци чинили најбројнији и најзначајнији део акционара банака. Зато је и *Привредна банка* одмах по почетку пословања отворила своје робно одељење, у коме је од прибора имала бурад, пумпе и слично, као и робу, чија је цена коштања била 25.193,60 динара.¹⁰

Позив за први збор акционара на коме је разматрано целогодишње пословање *Привредне банке* упућен је 14. фебруара 1925. године (*Службене новине* 14. фебруар 1923: 6). На њему је презентована привредна ситуација у врањском крају током претходне године и све околности које су утицале на пословање *Привредне банке*. Тражња новца у Врању била је осетно појачана у 1924. години тако да ова установа није имала довољно средстава да подмири толике потребе привредника. Осим структура које су већ кредитирали, као клијенти су се појавиле и кафеције, док су захтеви за кредитирање лукративних и индустријских послова одбијани, услед несигурности пласмана средстава. Осим сопствених средстава, *Привредна банка* користила је новац по улозима на штедне књижице и по текућим рачунима, а посебно важан за пословање био је драстичан раст штедње, који је у односу на претходну годину увећан за 200%.¹¹

6 АЈ, 65–1459–2443, Сјисак њрисујних акционара на Прейходном збору акционара Врањске привредне банке одржаном 24. јуна 1923.

7 АЈ, 65–1459–2443, Ојас Врањске привредне банке од 27. јула 1923.

8 АЈ, 65–1459–2443, Рачун изравнања Врањске привредне банке од 1923.

9 АЈ, 65–1459–2443, Извештај Управној одбора Врањске привредне банке њоднеј на Првом редовном збору акционара одржаном 17. фебруара 1924.

10 АЈ, 65–1459–2443, Рачун изравнања Врањске привредне банке од 31. децембра 1923.

11 АЈ, 65–1459–2443, Извештај Управној одбора Врањске привредне банке њоднеј на Другом редовном збору акционара одржаном 20. марта 1925.

Од робних послова највише је била заступљена трговина алкохолним пићима. Како је располагала са већом количином буради за трговину пићем, *Привредна банка* купила је и препродала вагон ракије и том послу за непуних шест месеци зарадила 19.301,50 динара. Међутим, иако је пословање са робом доносило добит, она процентуално није износила колико и приликом бављења банкарским пословима, па је управа одлучила да прода бурад и бави се стриктно давањем меничних кредита по краткорочним зајмовима. Да би имала довољно средстава за унапређење пословања управа је планирала да закључи зајмове код већих новчаних завода. *Привредна банка* није имала проблема у наплати потраживања и протествоване су само менице у случајевима када су дужници заборављали на рок отплате или уколико су се налазили на путу. Остварена је солидна добит у износу од 163.963,13 динара, а резервни фонд ојачан је за 15% од добити, односно у три пута већем износу од предвиђеног минимума.¹²

Уплата акција другог кола којом су поједини акционари стекли предност у односу на друге довела је до измене банчаних правила и избора чланова Управног одбора који су осликавали ситуацију у овој установи. Подела добити предвиђена је на следећи начин: најмање 5% резервном фонду, 5% фонду за отпис сумњивих потраживања, 3% пензионем фонду банчаних чиновника, 2% фонду за амортизацију банчаних зграда, а док их не буде било фонду за куповину банчине зграде, 5% фонду за обезбеђење сталне дивиденде, 2% на амортизацију намештаја, 8% на име тантијеме члановима Управног одбора, 4% на име тантијеме члановима Надзорног одбора, 3% на име тантијеме чиновницима према платама и дужини рада у години. Осим одвајања за новонастале фондове, приметан је и пораст процента предвиђеног за награде члановима Управног и Надзорног одбора, као и повећање чланова надзорног тела са три на пет. У Управни одбор изабрани су: Јован С. Стојковић, трговац, Јонча Митровић, предузимач, Милан К. Јовановић, свештеник, Петар Поповић, пензионер, Сима Аврамовић, трговац, Коста Бутинац, трговац и Зафир Димитријевић, трговац. Надзорни одбор чинили су: Драгутин Влајковић, адвокат, Ђорђе К. Ристић, апотекар, Никола Манасијевић, трговац, Стојан Станисављевић, обућар, Јован Х. Миљковић, трговац.¹³

За управу задовољавајуће пословање настављено је и у 1925. години. Општа привредна криза, која се у Краљевини СХС почела интензивно осећати од ове године, смањила је потражњу за новцем, али почело је осетно повећање улога на штедњу, тако да су и мањи новчани заводи углавном

12 АЈ, 65–1459–2443, *Извешај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Другом редовном збору акционара одржаном 20. марта 1925.*

13 АЈ, 65–1459–2443, *Зайисник са Трећег редовног збора акционара Врањске привредне банке одржаног 31. јануара 1926.*

располагали са довољно новца за кредитирањем. У малим срединама као зајмопримци појавили су се у већој мери земљорадници, који су банкама надоместили смањење тражених кредита од стране трговаца и занатлија. У врањском крају тражња новца била је константна преко целе године, а *Привредна банка* била је готово увек у могућности да брзо и сигурно пласира резерве које су јој у међувремену остајале на располагању.¹⁴

Привредна банка покушала је да неангажовани капитал, заједно са *Врањском банком* и *Врањском кредитним банком*, употреби за оснивање својеврсног синдиката банака и ушла је у финансирање фирме „Медински и Антић“, у висини од 100.000 динара. У синдикату је, сумом од 70.000 динара, учествовала *Врањска банка*, док су друге две банке заједно уложиле 30.000 динара. Банке су себи обезбедиле нето приход од 15%, а уколико би пословање ове фирме било успешно, зарада је могла износити и 20% од уложених средстава (Бецић 2017: 117–118). Невелико улагање *Привредне банке* није довело до већих губитака када је ово предузеће обуставило рад.

Осим смањене тражње кредита, највећи проблем у пословању банака средином двадесетих година XX века била је висина пореза којом су оне биле оптерећене. *Привредна банка* у 1925. години била је оптерећена са преко 80% добити,¹⁵ а жалбе новчаних завода на висину пореза у 1924. и 1925. години упућиване су са простора целе државе. Министар трговине и индустрије повољно је одговорио на ове жалбе и молбом од 9. септембра 1924. године скренуо пажњу министру финансија да тај проблем реши. Уследио је низ неслагања и контрадикторних одлука министра трговине и индустрије и министра финансија, што наговештава да држава није имала јасну пореску политику и да је основни циљ министарства финансија био да се што више новца слије у буџет (Бецић 2017а: 111).

Пословни потези *Привредне банке* у 1926. години у великој мери били су диктирани енормно великим повећањем улога на штедњу у односу на основни капитал овог новчаног завода. За седам месеци пословања *Привредна банка* готово је удвостручила обим свог пословања, али су улози нарасли на преко 6 милиона динара. Ради одржања доброг гласа и стабилног пословања било је неопходно повећати основни капитал на 2 милиона динара, посебно због несразмерног повећања улога на штедњу у односу на сопствени капитал. Ова мера била је изнуђена тиме што би се повлачењем улога завод нашао у проблему. Са већим капиталом било је лакше добити и кредит код већих новчаних завода. Нови капитал, подељен у 2.000 акција од по 500 динара, уплаћен је пред крај године, а да би акције трећег кола

14 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Ујравној одбора Врањске привредне банке поднећ на Трећем редовном збору акционара одржаном 31. јануара 1926.*

15 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Ујравној одбора Врањске привредне банке поднећ на Трећем редовном збору акционара одржаном 31. јануара 1926.*

у потпуности биле изједначене са акцијама претходних кола, извршена је и уплата у висини резервног фонда.¹⁶

Након уписа трећег кола акција највише акција *Привредне банке* наступали су: Добривоје Стаменковић (180), Антоније Костић (150), Константин В. Стаменковић (150), Радивоје Станковић (120), Чедомир М. Поповић (120), Петар Поповић (120), сви из Враћа и Милан Р. Костић из Горњег Нерадовца (90).¹⁷

Несразмерни однос сопствених и туђих средстава приметан је у читавој Краљевини СХС и био је последица привредне кризе, јер је било много сигурније ставити новац на штедњу и убирати камату, него ризиковати улагањем у привреду док је владала општа стагнација послова. У случају *Привредне банке*, на крају 1926. године тај однос био је 24,80%:75,20%, иако је ова банка удвостручила свој основни капитал ове године.¹⁸ Успостављени однос био је у складу са структуралним односом других новчаних завода у држави, који је 1920. године износио 43%:57%, да би 1929. године био 24,1%:75,9% (Lakatoš 1933: 216).

И у 1926. години међу пословима *Привредне банке* доминирао је ес-конт меница, али је од ове године приметан пораст пословања по текућим рачунима. На основу одлуке ванредног збора акционара од 5. септембра, у Бујановцу је отворена филијала која је отпочела са радом 11. октобра текуће године. За два и по месеца рада филијала је пласирала по есконту, залогам и хартијама од вредности и у готовини 2.294.766 динара и прибавила 288.898 динара у виду улога на штедњу. Главни посао у бујановачкој филијали био је ес-конт меница који је достигао суму од 2.233.770 динара. Књижење послова филијале вршено је у централи и планирано је да се настави са таквом праксом.¹⁹ Развој послова иницирао је уплату нове главнице и дуплирање резервног фонда. Управа је одлучила да обједини фондове у јединствени резервни фонд, не само због непотребне поделе, већ и висине пореза, која је на тај начин била смањена. Иако је *Привредна банка* успешно пословала у овој години, дивиденда је номинално износила само 6%, јер је до повећања главнице дошло тек крајем године, тако да се оно није могло ефективно осетити у пословању током 1926. године.²⁰

16 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Првом ванредном збору акционара одржаном 5. септембра 1926.*

17 АЈ, 65–1459–2443, *Списак дејенованих акција за Први ванредни збор акционара Врањске привредне банке одржаног 5. септембра 1926.*

18 Израчунато према: АЈ, 65–1459–2443, *Рачун изравнања Врањске привредне банке на дан 31. децембра 1926.*

19 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Четвртог редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1927.*

20 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Четвртог редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1927.*

Одлука да се са послом изађе из Врања и отвори филијала у Бујановцу природна је последица развоја новчане установе која је прерасла своје место, у коме привреда није била развијена, а постојала је и конкуренција других локалних новчаних завода. Бујановац је био природни избор, јер се радило о месту које се је налазило на удаљености од свега 23km, а које је, према попису из 1921. године имало 8.245 становника, односно, било је величине самог Врања (*Дефиницијни резултати пописа становништва* 1921: 102). У отварању филијале управа је видела и прилику да активира уштеђевине са села и уједно, омогући пословном свету из тог краја да до кредита и штедње приступи без излагања путним трошковима и губљењу времена.²¹ Отварање филијале утицало је на промену банчаних правила у том смислу што је повећан број чланова банчине управе. Управни одбор бројало је 10 чланова, а Надзорни одбор 5 (*Правила* 1927: 8–10).

Позив на ванредну скупштину акционара ради премештања филијале из Бујановца у Куманово управа је упутила 30. априла 1927. године (*Службене новине* 1927: 8). Разлози за одлуку управе да премести филијалу нису били мотивисани висином пласмана зајмова, који су до тада достигли суму од 2,5 милиона динара, већ у томе да је прикупљено свега 350.000 динара улога на штедњу.²² Пласман новца у крају у коме је пословала *Врањанска привредна банка* није био проблематичан колико прикупљање средстава од становништва у виду штедње. Становништво Бујановца и околине није било навикнуто на штедњу новца у банкама. Половину становништва 1921. године чинили су Албанци (4.033) (*Дефиницијни резултати пописа становништва* 1921: 103), чије је друштво било затворено за новине, стављање новца на штедњу у банке изазивало је сумњу, а постојало је и неповерење према папирном новцу уопште. Уз то, у Бујановцу је 1927. године почела са радом нова локална банка, чиме је умањена могућност за пораст штедње, будући да је привреда била слабо развијена.

За разлику од Бујановца, Куманово је било велико и живо трговачко место са 18.000 становника, у коме је до тог тренутка радила само једна банка са капиталом од два милиона динара. Тражња новца била је много већа и *Привредна банка* је до јуна 1927. године клијентима из кумановског краја пласирала зајмове за милион и по динара. *Привредна банка* пословала је у Куманову под именом *Филијала Врањанске привредне банке у Куманову*. Осим приближавања могућности кредитирања клијентима, мотив управе да се отвори филијала крио се и у томе да су на тај начин банчини

21 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањанске привредне банке поднет на Првом ванредном збору акционара одржаном 5. септембра 1926.*

22 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањанске привредне банке поднет на Другом ванредном збору акционара одржаном 2. јуна 1927.*

представници имали прилику да боље упознају клијенте, ради сигурнијег пласмана капитала.²³

Филијала у Куманову отпочела је са радом 25. јула 1927. године и за шест месеци рада прикупила је 1.222.309 динара улога на штедњу, чиме је њено премештање из Бујановца оправдано. Послови се одлично развијали, па је портфељ меница филијале скоро достигао портфељ у централи (5.592.860 динара). Укупни улози *Привредне банке* достигли су висину од 9.868.658 динара, па је, због стабилности пословања, управа сматрала да је било неопходно повећање главнице на 3 милиона динара. Управни одбор био је мишљења да ће упис акција ићи веома лако, јер је установа стекла добро име, па ће бити заинтересованих у месту. Резервни фонд постигао је осетно повећање, не само дотацијом од добити, већ и скоком акција, првенствено акција Ратне штете, у којима је фонд био пласиран, а и од доспелих купона који су наплаћени.²⁴

Први позив на скупштину акционара, планирану за половину фебруара 1929. године, на којој би се, осим извештаја о пословању, разматрала и промена банчиних правила упућен је још крајем децембра 1928. године (*Службене новине* 27. децембар 1928: 8). Током 1928. године забележен је пораст улога на штедњу, који су, код централе и филијале, износили 12.012.866 динара. Да би подмирила потребе клијената *Привредна банка* је по текућим рачунима и реесконту уживала кредите код других банака у висини од 4.100.000 динара. Сви захтеви клијената за исплатом улога на штедњу испуњавани су на време и без отказних рокова. И поред ангажовања читавог капитала *Привредна банка* била је у могућности да то извршава, јер је давала стриктно краткорочне зајмове, па је увек располагала са довољном количином новца. Филијала у Куманову је у пословима по есконту прстигла ниво централе, а добре резултате бележила је и у погледу штедње, која је достигла висину од 2.162.011 динара. Крајем 1928. године примећено је да је у филијалу и сеоски свет почео да улаже новац на штедњу, што је сматрано за значајан напредак јер је установа банке у новим крајевима била новина и јер је постојао обичај чувања новца код себе и замене за златну валуту.²⁵

Крајем године капитал *Привредне банке* повећан је на 3 милиона динара. Власници нових акција, осим вредности саме акције, приложили су и разлику у висини резервног фонда, тако да су акције биле изједначене

23 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Другом ванредном збору акционара одржаном 2. јуна 1927.*

24 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Петом редовном збору акционара одржаном 5. фебруара 1928.*

25 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Шестом редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1929.*

са претходним. Разлика у резервном фонду износила је 24% вредности акције, али је све уписано и уплаћено на време. Иако се осећала криза, а и година је била неродна, није било никаквих губитака, јер је Управни одбор управљао веома опрезно. Код полицијских власти налазио се сразмерно мали број меница, а њихова наплата није довођена у питање јер су биле осигуране залогама, а штета је могла евентуално бити код два стечаја, уколико се стечајни дужници не би поравнали, највише за 25.000–30.000 динара. Отпис на рачун резервног фонда није вршен јер се чекало са резултатима поравнања. Резервни фонд од готово 581.000 динара био је у потпуности пласиран у обвезнице 2,5% Ратне штете и сав приход од њих ишао је у његово јачање.²⁶

Привредна банка забележила је чисту добит од 333.334 динара, а дивиденда од 240.000 динара исплаћена је само акционарима прва два кола, јер је ново уплаћено тек крајем године. По банчином билансу за наредну годину пренета је камата у суми од 326.150,90 динара, која је иначе наплаћена у 1928. години по меницама унапред, иако су оне доспевале на наплату у 1929. години. Та сума срачуната је сразмерно за време од 45 дана и висина те суме била је најбољи показатељ позитивног биланса банке. Управни одбор сматрао је да у банчину управу треба да уђу јачи акционари јер би то повећало њихово интересовање за банчин рад, али и жирирање кредита код других банака било би прихватљивије за банке зајмодавце. Зато је повећана кауција за чланове Управног одбора на 200 акција, а Надзорног на 100. Уједно, број чланова Управног одбора смањен је са 10 на 9.²⁷

Због битних промена у правилима бирани су сви чланови управе. У Управни одбор изабрани су: Јован С. Стојковић, трговац, Милан К. Јовановић, свештеник, Петар Поповић, пензионер, Јонча З. Митровић, трговац, Аристон С. Стојковић, трговац, Василије Стошић, трговац, Сима Аврамовић, трговац, Стојан М. Димић, казаница, Марко Денковић, трговац; Надзорни одбор чинили су: Драгутин Влајковић, адвокат, Ђорђе К. Ристић, апотекар, Никола Манасијевић, трговац, Трајко А. Павловић, трговац, Димитрије Ј. Петковић, трговац.²⁸

Услед великог повећања обима пословања у филијали, на ванредном збору акционара септембра 1929. године донета је одлука о повећању главнице до краја године на 4 милиона динара, са финансијском допуном која је, као и у претходним случајевима, служила за изједначавање вредности

26 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Шестом редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1929.*

27 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управног одбора Врањске привредне банке поднет на Шестом редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1929.*

28 АЈ, 65–1459–2443, *Зайисник са Шестог редовног збора акционара Врањске привредне банке одржаног 15. фебруара 1929.*

резервног фонда.²⁹ *Привредна банка* је преко своје филијале знатно боље пословала, јер је Куманово било много живљи трговачки град од Врања, тако да је оно постало место у коме је било лакше и сигурније пласирати капитал. Послове у филијали обављали су један члан Управног одбора, директор филијале и члан Цензурног одбора. Због обима послова постало је неопходно да се повећа број чланова Управног одбора. Управа је била на становишту да је требало дати прилику људима из Куманова да упишу акције и постану чланови Управног одбора. Зато је било неопходно повећање главнице, јер нико од акционара који су поседовали банчине акције није желео да их прода. Повећање обима пословања дало је повода управи на оптимистичне планове да се временом достигне главница од 5 милиона динара. Број чланова Управног одбора повећан је на 11, а Надзорног одбора на 6.³⁰

Нови, „комплетни“ Управни одбор чинили су: Јован С. Стојковић, трговац, Милан К. Јовановић, свештеник, Петар Поповић, пензионер, Јонча З. Митровић, предузимач из Предејана, Аритон С. Стојковић, трговац из Буштрања, Василије Ђ. Стошић, трговац, Сима Аврамовић, трговац, Стојан М. Димић, казанџија, Марко Денковић, трговац из Куманова, Јосиф Трајковић, трговац из Куманова и Трајко Ковачевић, трговац из Куманова. Чланови Надзорног одбора постали су: Драгутин Влајковић, адвокат, Ђорђе К. Ристић, апотекар, Никола Манасијевић, трговац, Трајко А. Павловић, трговац, Димитрије Ј. Петковић, трговац и Дима Миљковић, трговац из Куманова.³¹

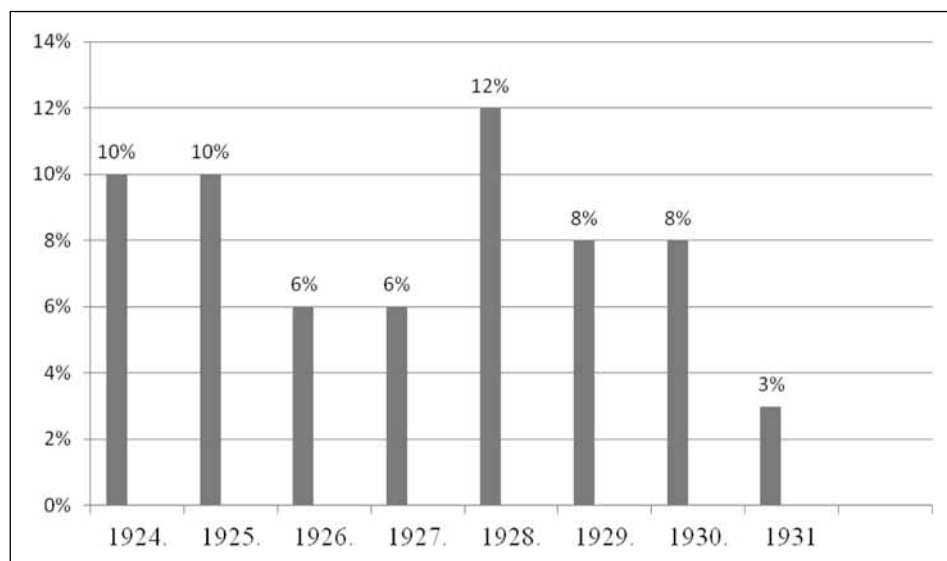
Повећање главнице на 4 милиона динара извршено је до краја 1929. године, а због начина на који је допуњавањан резервни фонд, растом вредности обвезница, управа је очекивала да он ускоро достигне суму од милион динара. Стабилност у пословању донела је *Привредној банци* поверење већих банака које нису имале могућност пласмана целокупног капитала и одобравале су јој кредите и без тражње. Ипак, дивиденда акционарима није могла бити велика услед последица привредне кризе која се осећала још од 1925. године, а која се огледала и у слабој тражњи новца због недостатка зараде у трговачким пословима. Зато се *Привредна банка* није користили кредитима који су јој одобравани, па чак ни оним од *Народне банке*, који је био најповољнији. *Привредна банка* давала је улагачима високу каматну

29 АЈ, 65–1459–2443, *Зайисник са Треће ванредној збора акционара Врањске привредне банке одржаног 29. септембра 1929.*

30 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбора Врањске привредне банке и однеј на Трећем ванредном збору акционара Врањске привредне банке одржаном 29. септембра 1929.*

31 АЈ, 65–1459–2443, *Зайисник са Седмој редовној збора акционара Врањске привредне банке одржаног 2. фебруара 1930.*

стопу, договорену у претходним годинама, док је есконтна стопа била осетно смањена. Због смањене тражње кредита управа је била свесна да ће и она морати да смањи камату на штедне улоге, да би могла додатно да снизи стопу по есконту. Камату на улоге на штедњу старим штедишама смањили су за 1%, а новим за 2% од дотадашње стопе. Слаба тражња новца била је изражена посебно у Врању, услед велике конкуренције, пасивности краја и слабе трговине. У Куманову је ситуација била боља, па је тамо есконт више био пласиран. Управа је почела размишљати и о евентуалном отварању филијала у оним местима у којима није било заступљених финансијских установа.³²

Графикон 1. Дивиденда акционара Врањске привредне банке³³

Нагли пад цена пољопривредних и индустријских производа у 1930. години имао је последице по све послове у Краљевини Југославији, а нарочито по банкарске. Проблеми су се огледали у слабој тражњи кредита и великом приливу новца на штедњу. Ипак, управа је *Привредну банку* сматрала једном од најјачих у Врању и околини, а повод за тако мишљење био је даље развијање послова у периоду када су друге банке стагнирале или смањивале обим свог пословања. *Привредна банка* пласирала је своја средства, али се није користила одобреним кредитима код *Народне банке* и *Пошћанске штедионице*. Ови кредити износили су 3 милиона динара,

32 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Ујравној одбора Врањске привредне банке поднеи на Седмом редовном збору акционара одржаном 2. фебруара 1930.*

33 АЈ, 65–1459–2443, *Извештаји Ујравној одбора Врањске привредне банке од 1925. до 1932.*

а *Привредна банка* ретко је користила и половину те суме, док код других банака готово ништа није користила.³⁴

Привредна банка није користила повољне кредите због висине улога на штедњу, које није желела једноставно да откаже. Иако је управа осетно спуштала камату на штедне улоге, они не само да се нису смањивали, већ су се и даље повећавали. Да новац не би стајао неискоришћен, управа је спуштала камату по есконту и више него на штедњу, јер је у 1930. години била у могућности да пласира новац у висини од 22.720.000 динара. У овој години *Привредна банка* пословала је у Гњилану и околини, где је, бирајући клијентелу, пласирала милион динара. Банка је за старе улоге плаћала камату од 10%, за неке и нижу, док је за нове улоге камата износила 8%. Управа је обзнанила да ће снижаваће каматне стопе бити и у наредном периоду, али је висина улога и даље расла. И поред велике режије централе и филијале, високог пореза и самоуправних приреза у износу од 344.099,48 динара, преносне камате за наредну годину од 304.071,34 динара и плаћене камате по штедним улозима од 1.651.606 динара показана је добит од 426.175 динара.³⁵

Прва половина 1931. године представљала је период слабе тражње капитала, због чега је највећи део капитала банака био неангажован. Међутим, оно што се почело збивати с почетка јесени ни једна финансијска установа у Краљевини Југославији није могла да предвиди. У последњем тромесечју 1931. банкарство је ушло у опасну фазу кризе поверења, јер је током септембра и октобра дошло до праве навале на шалтере и подизање улога. Паника је захватила и улагаче *Привредне банке*, тако да је тражња за повраћајем улога била велика и са мањим прекидима трајала је до краја године. *Привредна банка* исплатила је по текућим рачунима и улозима на штедњу 5.193.000 динара, а сви захтеви исплаћивани су одмах, без отказног рока. Банка је то била у стању јер није ништа дуговала већим банкама, чак је и код њих имала свој новац. Управа је предвидела такву ситуацију, па је обезбедила покриће обуставом давања нових кредита. Зато је *Привредна банка* у каси имала више новца него икада. Банка је исплатила и 1.098.000 динара на камате, тако да је укупно исплатила преко 6 милиона динара улога. Из наведеног је јасно да су банчини послови били у опадању, а било је и пропалих потраживања и код филијале и код централе, а нарочито по стечајевима одређених банчних дужника. Зато је управа одлучила да отпише зараду од 300.000 динара за 1931. годину за ненаплатива потраживања.³⁶

34 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбору Врањске привредне банке јоднећ на Осмом редовном збору акционара одржаном 22. фебруара 1931.*

35 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбору Врањске привредне банке јоднећ на Осмом редовном збору акционара одржаном 22. фебруара 1931.*

36 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбору Врањске привредне банке јоднећ на Деветом редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1932.*

Док је први удар штедиша на шалтере поднела, *Привредна банка* била је озбиљно погођена наглим и изненадним падом вредности акција Ратне штете, као и осталих обвезница. Банка је крајем 1931. године поседовала 4.167 комада акција, од којих је 2.419 служило за покриће резервног фонда, а остатак од 1.748 комада купљен је банчиним капиталом претходних година. Књижили су обвезнице по берзанском курсу, тако да је резервни фонд од 1.028.000 динара сведен на 621.965,50 динара. Обвезнице из капитала које су их коштале по 330 динара, сведене су такође на 250 динара и разлика по овом курсу отписана је за 20% у суми од 32.460 динара. Ипак, управа је сматрала да је штета по обвезницима била тренутна јер за толики пад вредности није било оправданих разлога, сматрајући их и даље најбољим, најсигурнијим и најрентабилнијим вредносним папиром. Без обзира на све, *Привредна банка* је годину завршила са позитивним билансом. Да би смањила режијске трошкове *Привредна банка* је другу годину заредом смањила број чланова Управног одбора, тако да их је од фебруара 1932. године било 9, а чланова Надзорног одбора 3.³⁷

Табела 1. Висина штедних улога *Врањанске привредне банке* у периоду од 1931. до 1935. године³⁹

Година	Висина улога	Обрачуната камата
1930.	16.337.618,28	1.529.925
1931.	11.144.488,23	1.098.923
1932.	7.162.457,79	731.166
1933.	6.100.211,37	428.757
1934.	5.192.443,45	261.263
1935.	4.337.076,19	71.460,50 ³⁸

Из приказане табеле јасно је да је главни посао *Привредне банке* од почетка кризе била исплата штедних улога. За приказани период *Привредна банка* исплатила је штедне улоге у висини од 12.000.542,09 динара и камату од 4.121.474,50 динара. Штедише су знале да је ова банка располагала значајним средствима, са 4 милиона динара уплаћеног капитала и преко пола милиона динара резерви, али доношење Закона о заштити земљорадника и бројни натписи у новинама који су наговештавали да ће део земљорадничких

37 АЈ, 65–1459–2443, Извешај Управног одбора *Врањанске привредне банке* једнеи на Деве-шом редовном збору акционара одржаном 15. фебруара 1932.

38 Исплаћена камата за прво полугође 1935.

39 АЈ, 65–1459–2443, Допис *Врањанске привредне банке* министру привривине и индустрије од 28. децембра 1935.

дугова бити избрисан, створили су уверење међу штедишама да је њихов новац несигуран. До краја 1935. године само једна петина земљорадника регулисала је своје менице, и то не отплаћујући главницу кредита већ само камате, што банци није било довољно ни за покривањережијских трошкова. Како је *Привредна банка* била једина врањска банка која није била под заштитом, улагачи су наваљивали на шалтере, а како банка није могла да наплати потраживања, није могла у целости да исплати улагаче.⁴⁰

Слично земљорадницима, и неземљораднички дужници стекли су уверење да ће се дугови брисати, тако да ни они нису одговарали својим обавезама. У последњој четвртини 1935. године *Привредној банци* јавило се неколико улагача који су тражили повраћај целог износа уштеђевине у већим сумама, док је више улагача тражило веће делове уштеђевине. *Привредна банка* је током јесени исплаћивала веће суме уштеђевина због повлачења улога девојака удавача или улагача чије су се кћери удавале. Иако на редовном збору акционара одржаном 24. марта 1935. године није било речи о могућем захтеву за стављање под заштиту на основу Уредбе о заштити новчаних завода и њихових веровника (*Службене новине* 13. фебруар 1935: 15), услед догађаја с краја 1935. године, *Привредна банка* била је принуђена да поднесе молбу Министарству трговине и индустрије у смислу Уредбе. Мада је њена актива износила преко 4,5 милиона динара, Банка није више била у стању да редовно исплаћује своје обавезе.⁴¹

Анализа биланса коју је извршио инспектор Министарства трговине и индустрије показала је да је у тренутку молбе за стављање под заштиту *Привредна банка* имала мориторни менични портфељ за 3.741.506 динара, односно за 53% од укупног потраживања. У том тренутку дуг *Државној хитлејерској банци*, *Поштанској штедионици* и *Народној банци* износио је 1.382.000 динара.⁴² Одлука министра трговине и индустрије о стављању под заштиту *Привредне банке* донета је марта 1936. године, а њоме је *Привредна банка* добила одлагање плаћања на шест година, са 2% камате, почевши од 31. децембра 1935. године.⁴³

Стављање под заштиту значило је и немогућност интервенције управе *Привредне банке* и у тренуцима када су били у питању и национални интереси. Комесар при банци препоручио је 27. априла 1936. године на седници Управног и Надзорног одбора да се позитивно одговори молби Средишњег одбора за подизање споменика на Зебрњаку и да им се исплати свота од

40 АЈ, 65–1459–2443, Молба Врањске привредне банке министру трговине и индустрије да се стави под заштиту од 28. децембра 1935.

41 АЈ, 65–1459–2443, Молба Врањске привредне банке министру трговине и индустрије да се стави под заштиту од 28. децембра 1935.

42 АЈ, 65–1459–2443, Анализа биланса Врањске привредне банке (без датума).

43 АЈ, 65–1459–2443, Решење министра трговине и индустрије од 17. марта 1936.

62.000 динара. *Привредна банка* није била у могућности да то уради јер није имала готовину, а ова исплата прекорачила би границу Уредбе о заштити новчаних завода и њихових веровника. Комесар је за кратко време приметио да је велики проблем *Привредне банке* био у томе да су се банчини дужници слабо одазивали плаћању својих обавеза и да нису отплаћивали чак ни законом прописане, камате. Због оваквог стања, *Привредна банка* није могла да врши отплате улагачима, већ је само вршила исплату камата. Банка је више својих потраживања покушала да регулише преко судова, али овај вид наплате текао је веома споро.⁴⁴

Ради смањења трошкова, према предлогу Управног одбора од 10. фебруара 1937. године број чланова овог тела смањен је на пет.⁴⁵ Управа је позив за редовни збор акционара 20. марта 1938. године на коме је требало донети и решење о смањењу главнице упутила месец дана раније (*Службене новине* 18. фебруар 1938: 8). Попут претходних година, и у 1937. години послови су били у опадању, а улози на штедњу константно су повлачени. Штедишама који су се пријављивали *Привредна банка* исплаћивала је камату у целости, а од главнице само оним улагачима којима је морала притећи у помоћ ради подмирења најнужнијих потреба: удаје, болести или смрти. Управа је одлучила да отише ненаплатива потраживања у износу од 342.941 динара јер их је проценила немогућим за наплату пошто су дужници били слабог материјалног стања, а имовина им је углавном била распродата ради других потраживања.⁴⁶

Велику полемику изазвала је одлука да у отпис уђу и потраживања од акционара четвртог кола који нису успели да их уплате. По овом основу отписано је 174.400 динара, колико су *Привредној банци* били дужни одређени акционари, којима је наложено да банци врате акције које би она сразмерно поделила другим акционарима.⁴⁷ Питање о коме се расправљало односило се на то да је *Привредна банка* од 1929. године имала главницу од 4 милиона динара и како је било могуће да поједини акционари нису извршили уплату акција ни девет година после званичног уписа акција.⁴⁸

44 АЈ, 65–1459–2443, *Допис комесара при Врањској шпрівачкој банци Рисије Сјанковића* од 1. јула 1936.

45 АЈ, 65–1459–2443, *Предлој Управној одбора Врањске кредитне банке јодней на Чейрнаесјом редовном збору акционара* 28. марта 1937.

46 АЈ, 65–1459–2443, *Извешјај Управној одбора Врањске привредне банке јодней на Пейнаесјом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1938.

47 Четврто коло нису уплатили акционари: Стојан Димић, казанција, 108 акција у вредности од 54.000 динара; Милан Р. Костић, банкарски чиновник из Врања, 104 акције у вредности од 52.000 динара; Милан Р. Поповић, банкарски чиновник из Куманова, 100 акција у вредности 50.000 динара; Јосиф Трајковић, трговац из Куманова, 36 акција у вредности од 18.000 динара. (АЈ, 65–1459–2443, *Зайисник са седнице чланова Управној и Надзорној одбора Врањске привредне банке* одржане 30. новембра 1937)

48 АЈ, 65–1459–2443, *Извешјај Управној одбора Врањске привредне банке јодней на Пейнаесјом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1938.

Смањење банчине главнице извршило би се на тај начин што би се вредност свих 8.000 акција са 500 смањила на 375 динара. Смањење би се извршило да би се обезбедило покриће за 25% законског отписа вредности кредита по земљорадничким меницама предатих *Привилејованој ајрарној банци*. За ово покриће било је потребно око 850.000 динара, а од отписа главнице било би резервисано 600.000 динара. Уз резервисану суму, остатак од 250.000 *Привредна банка* обезбедила би отписом ненаплаћених камата, такса и трошкова дужника земљорадника током наредних година које ће она временом наплатити од *Привилејоване ајрарне банке*.⁴⁹

У жељи да има пречишћен биланс, управа *Привредне банке* одлучила је да смањи вредност непокретних имања за 246.687,50 динара. До ових имања *Банка* је дошла на тај начин што их је купила од својих дужника, али како је у међувремену њихова вредност опала, управа је извршила процену имовине према њеној тренутној тржишној вредности. У поседу *Врањске љивредне банке* налазили су се: плац са зградом у Врању где је *Банка* смештена, плац са зградама у Врањској Бањи, њива звана Ивановица, њива Коласта крушка, њива Голема, њива Башта, њива Мишинка, виноград Гулиште, све у атару села Буштрања, њива Јуришко гробље у Горњем Коњару, њива Јуришко гробље у Горњем Коњару, њива Корија у селу Лопате, њива Кавеџик, њива Серимеше, виноград Старо лојзе у Куманову, њива Лојзишта 300, њива Старо Лојзе 400, кућа са плацем у Куманову у улици Карађорђевој, кућа са плацем у Куманову у улици Трг краља Александра 2 215.000, плац у Куманову у улици Карађорђевој, укупне вредности 500.000 динара.⁵⁰

Укупан извршени отпис износио је 1.226.137,50 динара и био је покривен смањеним капиталом (1.000.000), остатком резервног фонда (179.213) и разликом на повећаном курсу хартија од вредности (46.924,50).⁵¹

Разматрана је и могућност укидања филијале у Куманову, када би то прилике дозволиле, ради смањења режијских трошкова, као и могућност да управа може примати 3% обвезнице за ликвидацију земљорадничких дугова по номинали, од својих неликвидних дужника неземљорадника ради раздужења. На овај начин би већи број дужника неземљорадника, који су били у тешком материјалном стању и нису могли да своје обавезе изврше у готовом новцу, били у могућности да одговоре својим обавезама.⁵²

49 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбора Врањске љивредне банке љоднеј на Пејнаесџом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1938.

50 АЈ, 65–1459–2443, *Сџисак неџокрејној имања Врањске љивредне банке процењеног* 31. децембра 1937. од стране Управног одбора.

51 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбора Врањске љивредне банке поднет на Петнаестом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1938.

52 АЈ, 65–1459–2443, *Извештај Управној одбора Врањске љивредне банке поднет на Петнаестом редовном збору акционара* одржаном 20. марта 1938.

Табела 2. Најважније позиције *Врањске привредне банке* (*Compass* 1926: 304; *Compass* 1931: 421; *Compass* 1932: 415; Гавриловић 1931: 79–82)⁵³

Година	Капитал	Есконт меница	Улози на штедњу	Резервни фондови
1923.	1.000.000	1.023.557	255.460,30	–
1924.	1.000.000	1.179.936	753.507,60	27.048,22
1925.	1.000.000	3.303.792,50	2.438.330,656	65.679,52
1926.	2.000.000	8.128.719	6.063.976	213.613,49
1927.	2.000.000	11.800.825	9.868.658	281.848,25
1928.	3.000.000	11.905.729	12.012.866	574.417,25 ⁵⁴
1929.	4.000.000	13.202.160	12.675.270,26	863.667 ⁵⁵
1930.	4.000.000	15.021.518	16.337.618,28	1.058.157,50
1931.	4.000.000	11.483.933	11.144.488,23	621.965,50
1932.	4.000.000	9.816.705	7.162.457,79 ⁵⁶	592.934
1933.	4.000.000	8.793.189,50	6.100.211,37	592.934
1934.	4.000.000	8.125.082	5.192.443,45	592.934
27. 12. 1935.	4.000.000	7.086.828	4.453.190,69	539.480
1937.	3.000.000	2.818.342,50	3.604.583,01	101.559 ⁵⁷
1941.	4.000.000	2.242.042	1.258.450,50	118.314,65

Да би исплатила што више улагача, управа је пописала штедише са мањим износива. До суме од 2.000 динара било је 299 улагача у Врању и 28 улагача у филијали у Куманову, а сума свих 327 улога износила је 195.842 динара.⁵⁸ Да би исплатила све улагаче до 10.000 динара *Привредна банка* добила је специјални кредит од *Народне банке* у висини од 950.000 динара, са каматом од 3%.⁵⁹ Као гаранција за кредит дат је соло акцент *Врањске привредне банке* и цесија на примања од *Привилејоване ајрарне банке* за предате земљорадничке менице. Од укупне суме *Привредна банка* искористила је 700.000 динара, а *Народна банка* одбила је да им исплати преостали део кредита. Кредит је ослобођен забране тек када је *Привредна банка* дала као супергаранцију банчине портфељске

53 АЈ, 65–1459–2443, *Рачуни изравнања Врањске привредне банке од 1923. до 1937*; Историјски архив „31. јануар“ Врање, фонд *Врањске привредне банке*, Рачун изравнања на дан 31. децембар 1941.

54 Без дотација за 1928.

55 Без дотација за 1929.

56 Улози и по штедним улозима и по текућим рачунима.

57 У питању је само пензионери фонд банкарских чиновника.

58 АЈ, 65–1459–2443, Списак улагача *Врањске привредне банке* чији је улог износио до 2.000 динара на дан 31. децембра 1937.

59 АЈ, 65–1459–2443, Допис *Врањске привредне банке* Министарству трговине и индустрије од 6. јула 1938.

менице у суми од 250.000 динара. На крају 1937. године улози по штедним књижицама и текућим рачунима *Привредне банке* износили су 3.715.771,51 динара, а на крају 1938. године 2.623.677,10 динара, што значи да је захваљујући кредиту Банка исплатила улоге у висини од 1.092.094,41 динара.⁶⁰

У фебруару и децембру 1938. године *Привредна банка* исплатила је у потпуности дуговања *Пошћанској шћедионици* од 293.423,75 динара и *Народној банци* од 972.508,50 динара, којој је дуговала још 17.050 динара и што је планирала да исплати новцем који је био резервисан за те потребе. Да би исплатила кредит код *Народне банке*, *Привредна банка* продала је 29. новембра 1938. године 1.990 обвезница Ратне штете по номиналној цени, тако да су јој остала дуговања само по специјалном кредиту и улозима по књижицама и текућим рачунима.⁶¹

У 1938. години *Привредна банка* је, после дужег низа година, остварила добит и то у висини од 240.000 динара. Како новчани заводи под заштитом нису могли да исплаћују тантијеме, *Привредна банка* распоредила је добит на тај начин што је део зараде дотирала резервном фонду и пензионем фонду чиновника, извршила амортизацију намештаја и непокретног имања, а остатак од 160.548 динара пренела као добит за 1939. годину.⁶²

Жеља управе да се посвети исплати штедних улога свих депонената који су то хтели се остварила. *Привредна банка* је штедишама од 1938. године до почетка рата на простору Краљевине Југославије исплатила готово 2,5 милиона динара, тако да преостала сума од 1,25 милиона динара није Банци представљала велики терет. Иако је од почетка банкарске кризе пословање *Привредне банке* било сведено на исплату штедних улога, од 1938. године приметан је њен опоравак и завршавање пословне године са добитком. Већи део прихода *Привредна банка* остваривала је давањем под закуп својих поседа, а мањи део зараде оствариван је банкарским пословима. Мали број банака које су се служиле заштитом успео је да оствари резултате које је постигла ова финансијска установа. Скидање заштите и потпуну нормализацију послова *Врањске привредне банке* омело је избијање рата.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.

Архив Југославије, Збирка Добровоја Стошовића.

Историјски архив „31. јануар“ Врање, фонд Врањске привредне банке.

60 АЈ, 65–1459–2443, *Извешћај Ујравној одбора Врањске привредне банке јоднећ на Шеснаесћом редовном збору акционара одржаном 26. марта 1939.*

61 АЈ, 65–1459–2443, *Извешћај Ујравној одбора Врањске привредне банке јоднећ на Шеснаесћом редовном збору акционара одржаном 26. марта 1939.*

62 АЈ, 65–1459–2443, *Извешћај Ујравној одбора Врањске привредне банке јоднећ на Шеснаесћом редовном збору акционара одржаном 26. марта 1939.*

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год, Сарајево, 1932.
Краљевина Срба, Хрватска и Словенаца, Алманах, свезак I, Београд 1921.
Правила Врањске привредне банке, Врање 1922.
Правила Врањске привредне банке са свим изменама и дојунама до 2. марта 1928, Врање 1927.
Compass, finanzielles Jahrbuch 1926, Jugoslavien, Zagreb, 1926.
Compass, finanzielles Jahrbuch 1931, Jugoslavien, Wien, 1931.
Compass, finanzielles Jahrbuch 1932, Jugoslavien, Wien, 1932.

ШТАМПА

- Службене новине Краљевине Југославије, Београд, 1935–1938.
Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца, 1923–1928.

ЛИТЕРАТУРА

- Бецић 2016: Иван М. Бецић, *Стварање приватних финансијских установа у јужној Србији 1915–1918, Велики рај 1914–1918: Узроци, последице, тумачења*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 749–762.
- Бецић 2017: Иван М. Бецић, *Врањска банка у Краљевини Југославији, Годишњак педагошког факултета у Врању*, 1, 109–122.
- Бецић 2017а: Иван М. Бецић, *Чачанска извозна и увозна банка А. Д., Чачански зборник*, XLVII, 107–120.
- Vučo 1958: Nikola Vučo. Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930–1934. Beograd: Prosveta.
- Гавриловић 1931: Мил. Р. Гавриловић. *Развићак банкарства и привреде у јужној Србији*. Скопље: Крајничанац.
- Гавриловић 1933: Мил. Р. Гавриловић. *Привреда Јужне Србије*. Скопље: Немања.
- Lakatoš 1933: Joso Lakatoš, Jugoslovenska privreda. Zagreb: Jugoslovenski Lloyd.
- Народна банка 1934: Народна банка 1884–1934*. Београд: Народна банка.
- Petranović 1988: Branko Petranović. *Istorija Jugoslavije*, I. Beograd: Nolit.
- Узелац 1928: Душан Узелац, *Инвестициона пољитика кредитних установа*. Београд: Геца Кон.
- Чалић 2004: Мари-Жанин Чалић. *Социјална историја Србије 1815–1941*. Београд: Слио.

Ivan M. BEČIĆ

VRANJE'S ECONOMIC BANK – JOINT STOCK COMPANY

SUMMARY

Great needs of the state and population after the WWI requested gathering and placement of all available capital funds. One of the consequences of this situation was the working renewal, and appearance of a great deal of monetary institutions, especially in the south-eastern part of the Kingdom of SCS. Vranje's Economic Bank initiated its business in the middle of 1923, and was mostly doing with short-time crediting as per drafts of tobacco growers, craftsmen, traders, and barkeepers. Due to the economic crisis which began to be felt in 1925, a number of farmer clients had increased drastically and they soon became dominant clients to which Vranje's Economic Bank had placed over half of all loans.

In order to advance, and lose strong competition in Vranje, Vranje's Economic Bank opened a branch office in 1926 in Bujanovac, which was transferred in Kumanovo as economically more vivid place, and which had twice as many residents from Bujanovac and Vranje. As per the quantity of the placed loans bank's branch office in Kumanovo overtook the central office in Vranje.

Until the outbreak of the bank-agrarian crisis in the Kingdom of Yugoslavia in 1931, shareholders of Vranje's Commercial Bank enjoyed a stable dividend. Bank crisis was reflected in the crisis of trust, which led to the withdrawal of saving deposits from banks and inability to effect loans collection from peasants due to the passing of the Law on Farmers Protection in 1932. The situation at money market was such that normal work of banks was paralyzed, and a lot of them had to put themselves under protection. Vranje's Economic Bank was the last which looked for protection, and thanks to great deal of real estates and positive work in the second half of the 1930s of the 20th century largely managed to settle its obligations toward savers.

Key words: Vranje's Economic Bank, Kumanovo, dividend, economic crisis, saving deposits.